

Przejście nagłosowego ja- > je-

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M915.gif&title=Leksykon&caption=Przejście nagłosowego ja- > je-. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 46, Kucała 21.}Przejście nagłosowego ja- → je- , czyli wymowa typu jebłko, jek, jegoda, jermark, jeskółka, zamiast jak, jagoda, jarmark, jaskółka, charakterystyczna dla północy Polski, wiąże się z typowo mazowieckim przesunięciem artykulacji a jasnego ku przodowi, które po spółgłoskach miękkich i w sąsiedztwie spółgłosek półotwartych (r, l, ł, j, m, m’, n, ń) zbliża się do e (ae) lub się z nim całkowicie utożsamia, czyli a → ae // e. W okresie staropolskim przejście nagłosowego ja- > je- i ra- > re- było zjawiskiem systemowym, obejmującym obszar północnopolski, w tym całe Mazowsze. Współcześnie zjawisko to ma charakter leksykalny (ograniczony do kilkunastu rdzeni), a nie fonetyczny, i szybko zanika. Wymiany ja- > je- (podobnie i ra- > re-) spotyka się obecnie w kilkunastu wyrazach o różnym zasięgu terytorialnym, zazwyczaj obocznie do form z ja-. Formy z nagłosowym je- zamiast ja- panują na północno-wschodzie Polski, przede wszystkim na północnym (i częściowo środkowym) Mazowszu, w Ostródzkiem, na Warmii i Mazurach, na Suwalszczyźnie (bez jej skrawka wschodniego niemazurzącego koło Sejna) mniej więcej po linię Suwałki, Ostróda na północy i Pułtusk, Ostrów Mazowiecka na południu, a na zachodzie po Przasnysz i Niedzicę. Mniej konsekwentnie (wyspowo i w odniesieniu do niektórych tylko wyrazów z nagłosowym ja-) występują w gwarach podlaskich (zob. Podlasie), tucholskich (zob. Bory Tucholskie), także na Kaszubach. Granice występowania tej cechy dialektalnej są różne dla poszczególnych wyrazów, np. nieco dalej wysunięta na wschód jest izoglosa wyrazu jeszczurka niż ta, która dotyczy wyrazów jebłko, jegoda, jezyna, jeskółka. Szerszy zasięg terytorialny (w kierunku zachodnim) ma wymowa je- w wyrazie jerzmo, która obejmuje także ziemię chełmińsko-dobrzyńską, Kujawy i część Wielkopolski, a także wyraz jesion, który wszedł również do języka ogólnego, wypierając dawną formę jasion. Wymiana nagłosowego ja- > je- nie objęła nigdy niektórych wyrazów, np. jajko, jasny, jama. Niekiedy występują także formy hiperpoprawne, związane z unikaniem gwarowej wymiany ja- > je-, stąd grupa ja- na miejscu etymologicznej je-, np. jadwab, jażyna = jedwab, jeżyna. Zob. Dialekt mazowiecki.